KASZAP-ASZTALOS EMESE

Gyászelégia

Kiczenko Judit halálára

Mester és tanítvány. E talán régimódi hangulatot árasztó szókapcsolat a maga biblikus, kissé fennkölt érzületével számomra az egyik legegyszerűbb, legbensőségesebb emberi kötelék megértését kíséreli meg. A szavak tökéletlenségével közelít valami olyan leírhatatlan viszony felé, amely egy visszaemlékezés során mégannyira részlegesen, akadozva tud csak a kimondás felé törekedni. Kiczenko Judit a szó legtermészetesebb és legklasszikusabb értelmében a mesterem volt. Személye tulajdonképpen olyannyira közel áll hozzám, hogy kettőnk meghitt kapcsolata – ráadásul halála is oly közel van még… – talán el is lehetetleníti, hogy az emlékbeszéd, a nekrológ emelkedettségével, komolyságával, összefoglaló erejével szólaljak meg.

Ha elkezdem újraolvasni a szeretett tanulmányokat, a szövegek tudományos újszerűségének, irodalomtörténeti „rangjának" értékelése helyett minduntalan személyes emlékek, beszélgetések tűnnek elő a fekete-fehér sorok mögül. Írásaiból elillan az objektív beszédmód, Judit hangján hallom őket megszólalni, és ahogy felcsendül bennem kicsit rekedtes hangja, baráti együttléteink, jó hangulatú szemináriumaink, szakmán túli találkozásaink jutnak szembe.

Életművére talán egyébként sem lehetne emberi-tanári minősége nélkül tekintetni, írásai olyannyira szorosan összeforrnak a legnemesebb értelemben vett pedagógus működésével, a „mester" gondviselő, életvezető, okító pillantásával, attitűdjével. Az odaadó figyelem, a klasszikus értékrend és erkölcsi zsinórmérték képviselése ugyanis nemcsak tanári jelenlétének, hanem kutatói, irodalomtörténészi megszólalásmódjának is alkotóeleme volt.

Szófordulatait máig használom. Összművészeti látószöge alapvető vizsgálódási nézőpontommá vált. A 19. század kultúrtörténetében olyan otthonosságot teremtett számomra, hogy máig az ő „beavatásai" nyomán tájékozódom e terepen. Klasszikus államférfiakat, nagy szellemi teljesítményeket oly közelivé és vonzóvá tudott tenni, mintha csak régi, jó ismerőseit mutatta volna be, és tette volna a mi kedves barátainkká. Kemény Zsigmond regényeit például útmutatása mentén úgy faltuk, mint a világirodalom megkerülhetetlen alkotásait. Ezt a ma már korántsem köznapi helyzetet mindig saját, rendkívül személyes tanúságtételével tudta megteremteni. *A rajongók*at például kétszer is elolvastatta velünk, hogy így váljon bennünk valóban megértéssé a szöveg egyik etikai tanúsága: a túlzott erény is bűn.

A 19. század második felének irodalma talán saját élettörténete vagy épp diktatúrában eltöltött pályaévei szempontjából tűnhettek példamutatónak. Az 1870-es évek dezillúzionistáinak verses regényeit, emlékiratait áhítattal olvastuk: milyen életstratégiákat, narratív megoldásokat és művészi elgondolásokat lehet kiváló apák árnyékában, egy nagy világégést (ti. forradalmat) követően kidolgozni? Asbóth János, Arany László vagy Toldy István kötetei felkerültek a polcainkra: a „minden Egész eltörött"-érzületének 19. századi megnyilvánulásait rendkívüli részletgazdagsággal tárta elénk. Az a mester-pedagógus volt, aki olyan ellentmondást nem tűrő, mégis jóakaró tekintettel tudta kijelenteni, hogy Podmaniczky Frigyes négykötetes memoárjait minden kultúrembernek el kell olvasnia, ha meg szeretné érteni, hogy „Budapest vőlegénye" miként tette fővárosunkat metropolisszá, hogy szemrebbenés és ellenkezés nélkül olvastuk a terjedelmes szövegeket.

Kiczenko Judit szemináriumai ehhez mérten voltak rendkívül energikusak, dinamikusak és lehengerlőek, hiszen a tanulmányaiban ékkövekként ragyogó sziporkák, mélyérzésű meglátások, finomhangolt összefüggések élőszóban még imponálóbban fogalmazódtak meg. Óráin sosem maradt szűken vett kutatási témáin belül: neki köszönhetem például, hogy egyetem alatt alaposan végigrágtuk magunkat a világirodalom klasszikusain: Stendhal, Flaubert vagy Thomas Mann regényeit együtt olvastuk hétről hétre. Az összevont elemző alkalmakon a legfrissebb szakirodalmat saját, személyes megszólalásaival tudta emberközeli tartalommá tenni. Emlékszem például, épp az *Üvöltő szelek* modern és összetett elbeszélői rétegzettségét vizsgáltuk, mikor a többlépcsős narrátori rendszer egyik mesélője, Ellen Dean kapcsán élcelődve szólt ki a tudományos analízisből: mindannyian szőke, fiatal Catherine-ek vagyunk, és végül Nellyvé, az éltes, de legalább éles eszű házvezetőnővé leszünk. Sokszor olyan erős hangulati felütésekkel kezdte az órákat, melyek mentén igazi versélmények születhettek meg bennünk, diákokban. Ha a piliscsabai tavasz sütött be a Pázmány épületének szürke ablakain, akkor Áprily *Március* soraival köszöntött minket: „s zeng – ugye zeng, ugye zeng a szíved?" Ha épp Radnóti születésének napján találkoztunk, Kormos István megrendítően szép költeményét idézte: „Fehér virág a zápor zuhogva ejti szirmát…" Nemzeti évfordulókon Márai („Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek. / Össze tudod még rakni a Margitszigetet?") vagy Illyés sorok („Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van") csendültek fel, és az effajta „honleányi" (ez szintén az ő szavajárása) megszólalásait is mindig megkapóan, belülről megélve közvetítette számunkra, ezáltal hitelesítve azokat.

Számos efféle történettöredék kavarog bennem, melyek talán nem csupán az elégikus-nosztalgikus emlékezést segíthetik elő, hanem valami esszenciálisabbat is megértethetnek az életműből. Kiczenko Judit megkérdőjelezhetetlenül legkedvesebb költője, Arany János számára a szóbeliség mint művészi forma a legeszményibb, legidomteljesebb megszólalásmódként tételeződött, melynek egy professzionális írástudó „mindössze" összegzője, imitátora lehet. Nos – ezt alkalmazva Kiczenko Judit életútjára –, a szóbeliség mint tudományos forma az ő valódi alkotói tere volt. Pályáját

nem szegélyezik nagymonográfiák, önálló tanulmánykötetek, habilitációjára súlyos magánéleti okokból nem kerülhetett sor. Efféle rangjelzők helyett tudós pályáját négy évtizeden át tartott előadásai, szemináriumai, személyes szakmai beszélgetései ívelik át. Tanítványaival folytatott diskurzusainak, elemzéseinek, folytonos szellemi megújulásának elszórt manifesztumai tanulmányai vagy az általa szerkesztett kötetek. *Kötelező ritkaságok* (Piliscsaba, PPKE BTK, 2002–2008) sorozatában is gyakorta hallgatóit bevonva végezte a szövegkiadásokat, így tanítva őket a filológia rejtett izgalmaira. Tulajdonképpen legutolsó nagy szellemi munkája is e pályaképet zárja, az *Arany János és Tompa Mihály levelezése 1847–1868* (Budapest, Ráció Kiadó, 2018) kötetet az ő iránymutatásával közösen munkáltuk ki, szerkesztői feladataiba mindvégig bevont, részesévé tett, én pedig kitüntetetten hálás vagyok, hogy műhelyébe még egyszer utoljára, e munkán keresztül is betekinthettem.

E szellemi műhelynek háttérországa lakása volt, mely a régi polgári életmód egyik utolsó oázisaként bújt meg Németvölgyben. Padlótól plafonig húzódó, könyvektől roskadozó polcok, a társalkodótérben szalongarnitúra, csodálatos erdélyi szőttesek, régi fényképek tárgyiasították Judit gazdag belső világát a külvilág felé. Mikor lediplomáztunk, meghívott magához minket ünnepi lakomára: az erdélyi házvezetőnővel együtt sütötték a világhíres, finomabbnál finomabb széki fánkokat. Ebéd előtt kiállítást néztünk együtt a Szépművészeti Múzeumban, úgyhogy az asztal mellett élénk társalgás folyt Monet, Cézanne, Gauguin képeiről. Régvolt külföldi utazásainkon merengtünk, egyetemi történeteket elevenítettünk fel – néhány órára mintha a szeretett, 19. századi prózairodalom regényes világába csöppentünk volna. E szellemi háttérbázis egyfajta biztonsági hálóként húzódott mindannyiunk mögött: ha dolgozathoz, tanulmányhoz, beadandóhoz kellett ötlet, szakirodalom, csak írni kellett Juditnak, és máris érkezett a hathatós segítség, tanács, közös továbbgondolkodás. E sűrű, élénk levelezésről és találkozásaink élményéről hadd osszak meg Judittól egy visszaemlékezést:

> legalább két órára elvesztem közös üzeneteinkben. Először egy kígyózó levélfolyamot nyitottam ki, hogy vajon mit is bonyolítgattunk ennyi üzeneten át. És Magvasi Adrián versét találtam ott többek közt, neveinket rímbe szedve, egy közös színházba menetel szervezése apropóján. Aztán az eltűnt idő vonzásába kerülve egyre visszább mentem, jó pár csoportos és egyéni levélváltásunkba beleolvasva. Regények, magyar és világirodalom, opera, színház, csatolt szemináriumi és vizsgadolgozatok (történeti műfajpoétika), kiállítás és hangverseny látogatási projektek kerültek elő, össze-vissza keveredve bennem az általuk felidézett emlékezetes pillanatokkal. Viktor: „Vagy most olvasok el egy Walter Scottot, vagy már soha." (Azóta is tanítom MA-n az *Ivanhoe*-t!) Kinga szervezése a MÜPA felejthetetlen Jenkins–Arany: *A Walesi bárdok*-jára. Emese felkészültsége, hogy ki lesz ott jelen, Nórika tündéri családja stb. Norbi: „Ha valaki azt mondja, hogy az *Egri csillagok* lesz a legnagyobb egyetemi élményem, felvágtam volna az ereimet", kb. majdnem szó szerinti idézet. Meg a Bánk bán-előadás a 2010-es évfordulón! Perger Évi és a Kosztolányi-kép. Nem győzném sorolni. És olyan jó kedvem lett.

Így fonódott össze irodalomértés és szöveganalízis, textualitás és kontextualitás, Arany János és a komolyzene egy nagy összművészeti kalanddá. Mester és tanítvány viszonyát innen megélve mondhatom, hogy talán épp ez a személyesség, a közösségi élmények által megértéssé váló „tananyag" vezetett be a humán tudomány, a bölcsészet egyik valódi lényegébe, mely sok más tanítvány közt engem is elkötelezetté tett a szakma iránt.

Felfoghatatlan, hogy egyik pillanatról a másikra tűnt tova. Hogy megszakadt bensőséges levelezésünk. Hogy a hosszú-hosszú telefonbeszélgetésekre már nem számíthatok. Hogy nem kérhetem többé tanácsát akár szakmai, akár magánéleti kérdésekben. Hogy nem megyünk együtt többé koncertre, színházi előadásra. Hogy fiatalkori emlékeit, utazásait, történelemhez, rendszerváltáshoz, a magyar televíziózáshoz fűződő élményeit többé nem meséli el. Hogy nem szaladhatok fel hozzá egy könyvet vinni vagy elhozni. Önös gondolat saját veszteségeim fölött gubbasztani és sorolni a sirámokat… (Sirámok! Ez megint Judit! Utolsó mohikánként ő még szemináriumokon át tanította Vajda János költészetét az egyetemen, emlékszem, mikor a *Sirámok* ciklust elemeztük, és megjegyezte: Vajda eredetileg *Sirály* címen gondolkodott, és no akkor lett volna ám igazán modern! Nem csupán foszlányok erejéig, mely az egész életműre jellemző.) Egyszóval halálával szakmánk vesztesége ugyancsak pótolhatatlan. Amikor írt (lassan, megfontoltan, nehezen, állhatatosan) mindig meglepett naprakészségével. Legfrissebb tanulmányai – történeti nézőpontjából (ki)tekintve – teoretikusan ugyancsak finomhangoltak, időtállóak. Például *A Toldi-trilógia néhány transztextuális vonatkozásáról* vagy *Az anekdotikustól a jelképesig: Petelei: Vén nemes[ek]*, melyek műfajt fókuszban tartó elemzési látószögei az irodalomtudomány egyik lehetősége a textuális-kontextuális kettősségen túlmutatni. A szakma elveszítette az „utánpótlás-nevelés" pótolhatatlanul karizmatikus személyiségét, egy olyan tanáregyéniséget, mely egy letűnt kor utolsó jeles képviselőjeként évszázadok között és köztünk teremtett élő kapcsolatot.

Bár épp e pótolhatatlan jelenléttől fosztott meg bennünket a halál, mégis meg kell pendítenünk a vigasz húrjait. Hogy mit vihetünk tovább fizikai valóságunkban „hunyt mesterünk" után. Például modellértékű emberi magatartásformákat. Amiket Arany János költészete kapcsán is mindig emlegetett: miként kell önmagunkat az örök kétkedés ellenére is örökké megújítani? Hogyan lehet a paradicsomból kihullott, de arra emlékező emberként, az „aranykor" töredékként való megélése mellett, ellenében értéket teremteni? Szakmaiságát a bennünk, tanítványaiban elvetett magok nevelgetésével tudjuk folytonossá tenni. Erre maradnak – az emlékek mellett – a tanulmányok, és bennük (Judit egyik kedvenc Pilinszky-megfogalmazását citálva) a „verbum vertikalitása", vagyis a szavak felfelé törekvő, kegyelmi jelenléte. És e töredékekben juthatunk el a teljességhez, hiszen „a lélek él: találkozunk."